

İlkokul Öğrencilerinin Devam Ettiği Okul Sonrası Eğitim Programlarının Okul Yöneticileri ve Velilerin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi¹

Assessment of After-School Programs according to the Views of School Principals and Parents

Esin ACAR, "Adnan Menderes Üniversitesi", esinnacar@gmail.com

Ruken AKAR VURAL, "Adnan Menderes Üniversitesi", rakarvural@gmail.com

Öz. Çalışmada, kamu okulları ve özel statüdeki ilkokullarda ve okul dışında yürütülen okul sonrası eğitim programları, velilerin ve okul yöneticilerinin görüşlerine göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın verileri yüz yüze bireysel görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yoluyla toplanmıştır. Katılımcıların söyledikleri doğrultusunda yapılan sınıflandırma işlemi ile somutlaştırılan düşünceler betimsel bir şekilde ortaya konmuş, sosyo-ekonomik statü, veli katılımı, eğitim programlarının işlevleri, okul sonrası programlar ve okul programlarının eşgüdümü, programların işleyiş süreci, olumlu yanları ve yaşanan olumsuzluklar açısından tartışılmıştır. Okul sonrası eğitim uygulamalarının içeriği, uygulanması ve amacına yönelik olarak çoğunlukla olumlu görüşler bildirilmiştir. Ancak, programların işleyişi ve bu işleyişi etkileyen fiziki koşullar, zaman yetersizliği, okulların öğretim sistemi ve eğitimcilerin yeterliliği gibi konularda sorunlarla karşılaşıldığı dile getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Okul sonrası eğitim programları, okul yöneticilerinin görüşleri, velilerin görüşleri

Abstract. In the study, after-school education programs (ASEP) conducted in private and public primary schools and the places located out of school are evaluated according to parents and school administrators' views. The data were collected through face-to-face individual interviews and focus group interviews. The thoughts embodied by the classification process made by what the participants say are revealed in a descriptive way. The socio-economic status, parental involvement, functions of educational programs, coordination of after-school programs and school programs, process of the programs are discussed in the way of both positive and negative. Both parents and school administrators reported mostly positive comments on the content, implementation and purpose of after-school practices. However, it has been stated that there are problems on some issues such as the functioning of the programs and the physical conditions affecting this function, insufficient time, the school's teaching system, and the sufficiency of the trainers.

Keywords: Afterschool programs, school principals' views, parents' views

¹ Bu çalışma 114K158 numaralı proje kapsamında TÜBİTAK 1001 programı tarafından desteklenmiştir.

SUMMARY

Introduction

The visions of school administrators, who are key people to the implementation of after-school education programs in schools and of families are important. Parent attendance is important for children especially in school meetings. Even parental involvement at school is seen as an important symbol for students about the importance of school activities and educational achievement (Morrison et al., 2000; cited in Cosden, Morrison, Gutierrez & Brown, 2004).

Method

In this study, a descriptive method has been used to generate a general picture by gathering existing opinions about the problem situation. The interview technique was used to understand the point of view of those who played an important role in the implementation of activities in out of school hours. All data from both focus group and semi-structured individual interviews were read, coded, categorized and derived from common codes in the direction of research findings. These categories and themes were used for descriptive analysis. A total of 16 school administrators were interviewed. However, a total of 10 school administrators participated in the focus group meetings and these meetings were performed twice in separate sessions. A total of 64 parents were interviewed individually. However, in the focus group interviews a total of 12 parents were interviewed at different socio-economic levels.

Results

Administrators in public schools have stated that classroom teachers are insufficient in physical education and sports activities, music and instrument training, and therefore parents expressed that they tend to special courses. On the other hand, they emphasized that there is no teaching program for "game and physical activities" course, which consists of three hours in a week in the official program, there is no guiding instructions for the teachers and can be integrated many course into the course.

When school administrators are asked whether after-school programs lead to any negative situation other than their positive effects, it has been stated that these programs do not cause any negativity without any difference in variable SES. Both public and private school administrators have emphasized that after school activities and courses are aimed at enriching students, teachers, parental satisfaction and school programs, that they are non-profit, and that these activities' fees are reasonable and even low. All school administrators have repeated that the students with a low level of sense of responsibility were observed a sense of compliance and a decrease in problem behaviors and continuing school attendance. Regardless of the socio-economic level variables all school administrators have indicated that after-school education activities had positive contributions on students.

Parents have stated that the activities in the after-school hours help their children express themselves, their children are affected as a result of afterschool program activities in a positive way, and their children are in a safer social environment during the activities. Parents mentioned about their expectations of that their children's weight loss, increase in height, muscle growth, hand-foot coordination, control of the body, well-proportioned, flexible, agile, vigorous and healthy body, moving, manipulative skills and the development of autonomic nervous. They also said that their children began eating food, which they did not prefer before, after participating in these after-school activities and the programs.

Discussion and Conclusion

All the behaviors and the values acquired through after-school activities serve for children to provide social adaption and social acceptability. It is emphasized that the school buildings are not convenient for afterschool activities, but there are some other trusty places for these kinds of

activities including sport, art and cultural activities. It is strongly recommended that the children should attend to them.

GİRİŞ

'Okul sonrası eğitim programı' okul öncesi döneme denk gelen erken çocukluk döneminden lise dönemine kadar, çocuklarda öğrenmeye karşı ilgi uyandırmak ve okulda geçirdikleri sıradan bir günün dışındaki zamanlarda hem gelişimlerini hem de öğrenmelerini güvenli bir ortamda sağlamayı amaçlayan, aktivitelerden oluşan uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, 'Okul yaşında bakım', 'Okul dışı zaman' ve 'genişletilmiş öğrenme fırsatları' terimleri bazen 'okul sonrası' teriminin yerine kullanılır (Little, Wimer ve Weiss, 2007). Terimin içinde sunulan etkinlik çeşidinin sayıca çokluğuyla da bağlantılı olarak, okul sonrası eğitim programlarının amaçları da oldukça kapsamlıdır. Little ve arkadaşlarına (2007) göre bu etkinlikler arasında akademik zenginleştirme, bire bir çalışma, sorun yaşadıkları akademik konularda çocuklara yardımcı olma, ödevlerin yapılmasında destek sağlama, müzik, tiyatro, drama gibi sanat aktiviteleri, teknoloji, bilim, okuma, matematik, iyi vatandaş yetiştirme ve sağlıklı sosyal-duygusal gelişimi destekleme ve yaygınlaştırmaya yönelik etkinlikler yer almaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar kapsamında ele alınan "okul sonrası eğitim programlarına" odaklanan bu çalışmada, çocukların sosyal ilişkilerini ve rollerini önemli düzeyde etkilediği düşünülen okul sonrası programlar ve programlar dahilindeki uygulamalar hakkında kamu ve özel okul yöneticileri ve anne- babaların değerlendirmeleri belirlenmiştir.

Ders dışı saatlerde gerçekleştirilen okul temelli eğitim programları, çocuklara tipik olarak haftanın her günü sunulabilen spor, sanat, yaratıcılık, oyun, müzik, drama, tema temelli bir takım aktiviteler ve ödev yapma etkinlikleri gibi oldukça geniş bir yelpazede yer alan program dışı aktiviteler olarak çeşitlilik göstermektedir (Shernoff & Vandell, 2007).

Gelişmiş ülkelerdeki okul sonrası programlara yönelik uygulamalara bakıldığında çocuklara hizmet etme amacının güdüldüğü görülmektedir. Avrupalı çocukların yetiştirilmesine yönelik politikalara bakıldığında - özellikle kuzey ülkelerinde - okul öncesi ve ilkökul dönemindeki küçük çocukların okul sonrası bakımlarının sağlanması ya da kolaylaştırılmasının bu politikaların önemli bir parçası ve Avrupa'daki yaşam koşullarına göre en hızlı büyüyen gündüz bakım hizmeti olduğu göze çarpmaktadır (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006). 1991 yılının sonbaharında Amerika'da annesi çalışan 15 yaş altındaki çocukların yarıdan fazlası (% 55) okul sonrası eğitim programlarına (OSEP) devam etmişlerdir (Casper, Hawkings, ve O'Connell, 1994).

Okul sonrasında uygulanan eğitim programlarının en yaygın amaçlarından biri çalışan anne-babaların çocuklarının, okul sonrası zamanlarını bir yetişkin gözetiminde, güvenli, sosyal, akademik ve sağlıkla ilgili konularda geliştirilmiş çeşitli etkinliklerle yapılandırılan bir ortamda geçirebilmesidir (Halpern, 2002). Özellikle alt sosyo-ekonomik statüde yer alan bir ailede bulunan çocukların, yetişkin rehberliği olmadan geçirdikleri okul sonrası zaman, yüksek oranda risk içeren bir durum olarak tanımlanmaktadır (McHale, Crouter ve Tucker, 2001). Lefstein ve ark. (1982) ise farklı bir yönden bakarak bu programların amacını, özellikle ergenlerin enerji ve yaratıcılıklarını toplum faydasına yönlendirme ve bu bireylerin içinde yaşadıkları toplumun üretken bir üyesi olmalarına katkı sağlama olarak dile getirmiştir. Bu tanımlamada aslında okul sonrası eğitim programları kapsamında yer alan uygulamaların, aynı zamanda çocukları bir tür kontrol altına alma yolu olduğu vurgulanmaktadır.

Bu programların akademik başarı ile ilişkisini inceleyen çalışmalara bakıldığında bu iki değişken arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. Posner ve Vandell (1994), okul sonrası zamanı anneleri, akrabaları ya da komşularının gözetiminde geçiren çocuklara oranla, OSEP ile geçiren çocukların akademik başarılarının daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Yine pek çok çalışma, özellikle alt sosyo-ekonomik statüden çocukların OSEP'e katılmaları durumunda akademik başarılarının arttığı sonucuna ulaşmıştır (Cosden ve diğerleri & 2001, Welsh ve diğerleri, 2002). Posner ve Vandell (1994), OSEP'e katılan alt ve orta sosyo-ekonomik statüden 3. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucunda, çocukların OSEP kapsamında sıklıkla ders dışı aktiviteler, akademik başarıya odaklı aktiviteler, yetişkin gözetiminde gerçekleştirilen oyunlar ile

zaman geçirdiklerini, televizyon izleme etkinliğinin ise az miktarda gerçekleştirildiğini bulmuşlardır. OSEP kapsamında gerçekleştirdikleri aktivitelerin çocukların öğretmenleri ile ilişkilerini geliştirdiğini, akademik başarılarını arttırdığını, arkadaşları ile akademik iletişimlerini geliştirdiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, ders dışı aktivitelerin öğrencilerin uyum becerilerini geliştirdiğini, duygusal uyumlarını artırdığını ve bu aktivitelere katılan çocukların diğer çocuklara oranla daha az anti-sosyal davranış gösterdiklerini belirlemişlerdir. Welsh ve arkadaşları da (2002) alt sosyo-ekonomik statüde yer alan çocukların akademik başarıları ile OSEP'e katılımları arasında pozitif ilişki bulmuşlardır.

Daha çok öğrencileri, yetişkin denetimde güvenli ortamlarda tutma amacının ön planda tutulduğu okul sonrası etkinliklerin nitelikli olması ve bazı özellikleri barındırması gerekir. Pierce, Hamm ve Vandell (1999) okul sonrası eğitim programlarının etkili olmaları için sahip olmaları gereken öğeleri vurgulamaktadır. Bu öğeler, sıcak, ilgili ve destekleyici personel, farklı yaş grupları için uygun etkinlikler ve çocukların kendi aktivitelerini seçebilecekleri esnekliktir. Rosenthal ve Vandell'in (1996) yaş ortalaması 9 olan, 3, 4 ve 5. sınıf öğrencileri üzerine yaptıkları çalışma, öğrenci personel (öğretmen) etkileşiminin olumsuz olduğu OSEP'lerde çocukların olumsuz bir duygusal algıya sahip olduğunu ve programların doyum sağlamadığı görülmektedir. Olumlu olarak algılanan OSEP'lerde ise, çocuklara geniş bir yelpazede sunulan aktivite olanaklarının olması ve bu aktivitelerin çocuğun bulunduğu diğer ortamlara da (okul, akran-arkadaş ortamı, ev vb.) hitap ettiği dikkati çekmiştir. Bu nedenle de okul sonrası eğitim programlarının sahip olması gereken temel nitelikler olarak donanımlı bir personel kadrosu, olumlu ve destekleyici bir iklimin yaratılması, çok çeşitli ve çok yönlü aktivitelerin sağlanması ve okul programlarını destekleyici bir özellik göstermesi sıralanabilir.

Ülkemizde bu konuda yapılan çalışmalarda okul sonrası etkinlik kavramı boş zaman etkinliğine karşılık bulunmuştur. Bu kavramsal temel üzerinde yapılan çalışmalar, yapılan etkinliklerin çeşitlerini belirleme amacıyla görüş alma veya akademik başarı, özgüven, öz yeterlik, sosyal ilişki alanında başarı gibi farklı değişkenlerden seçilen bir değişkenin diğeri üzerindeki etkisinin incelenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. (Adıgüzel, 2016; Bozak, Apaydın ve Demirtaş, 2012; Cengiz ve İnce, 2013; Ertaş, Şen ve Parmaksızoğlu, 2011; Gelen ve Öcal, 2009; Gündoğdu, Karataş ve Nacar, 2011; Karademir, 2013; Sarı, 2012; Şahin, Ayar ve Adıgüzel, 2014; Tatar ve Bağrıyanık, 2012).

Yurtdışında yapılan çalışmalar (Cosden ve ark., 2001; Lauer ve ark., 2006; Little Priscilla, Wimer ve Weiss, 2007; Pierce, Hamm ve Vandell, 1999; Posner ve Vandell, 1999) ülkemizdekilere ışık tutmaktadır ancak ülkemizdeki uygulamalarda farklılıklar görülmesi olasıdır. Bununla bağlantılı olarak okul sonrası eğitim programlarının okullarda uygulanmasında kilit noktalarda bulunan okul yöneticilerinin ve ailelerin vizyonları önemlidir. Bu vizyonu anlayabilmek amacıyla bu çalışmada, Aydın İli'nde bulunan farklı sosyo-ekonomik statüdeki ilkokullarda yürütülen okul sonrası eğitim programlarına ilişkin olarak okul yöneticisi ve anne-baba görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. okullarında bu programlara katılan öğrenciler ya da çocuklarından dolayı OSEP'den dolayı olarak etkilenen okul yöneticileri ve velilerin bu programlar ve uygulanışı hakkındaki düşünceleri öğrenilmiştir.

YÖNTEM

Problem durumu ile ilgili var olan görüşleri toplayarak genel bir resim oluşturma amacıyla tarama yöntemi (survey) betimsel desen kullanılmıştır. Tarama araştırmaları bireysel raporlar, ölçekler ya da görüşmeler aracılığıyla verinin toplandığı deneysel olmayan bir araştırma türüdür (Hartas, 2010). Eğitimdeki araştırma çalışmalarında tarama ve ilişkisel çalışma tasarımlarının kullanılması oldukça yaygındır, çünkü esneklik ve uyarlanabilirlik sağlarlar. Tarama çalışmalarında sorulan sorulara verilen cevapların, 'doğruyu' objektif doğrular, olayların ve ilişkilerin olduğu gibi anlaşılması, ya da uygulamanın yapıldığı topluluğun içinde hâlihazırda yapılmış anlamların özü olarak yansıtılmaları tartışılabilir (Hartas, 2010). Okul sonrası saatlerde yer alan etkinliklerin uygulanmasında önemli rol oynayan kişilerin bu etkinliklere bakış açısını anlayabilmek için görüşme tekniğini uygulanmıştır.

Bu araştırmalar durağan olmayan, kontrol edilemeyen eğitimsel sorunlarla ilgili çalışmalarda birçok konuyu bünyesinde barındırabilme ve farklı yaşam alanlarından gelen birçok katılımcıdan veri alabilme özelliklerine sahiplerdir. Uygulama koşulları açısından pratiktir ve çalışmaya katılan kişilerin bireyselliklerine müdahale etmeden veri alabildiği için de etik yönden tercih edilebilir çalışmalardır.

Veri Toplama Tekniği ve Kullanılan Araçlar

Okul yöneticilerinin ve anne-babaların okul sonrası eğitim programları ve uygulamalar hakkındaki düşüncelerini değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada, veliler ve okul yöneticileri ile yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler ve odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Bireysel görüşmeler, soruların cevaplanmasına bağlı olarak 30-135 dakika arasında bir zaman sresinde yapılmıştır. Araştırmacılar, görüşmeden önce belirlenen yere giderek veli ya da yönetici ile n tanışma yapmış, ses kaydı iznini almış ve ses kaydı için gerekli düzenlemeleri yapmışlardır. Görüşme yerlerinin sessiz olmasına zen gösterilmiştir.

Odak grup görüşmeleri ise eğitim fakültesi toplantı salonunda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler başlamadan önce asıl problem durumu ve toplantı amacı ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Görüşmelerde kullanılan soruların etik ilkelere uygunluğu proje çalışması öncesinde alınan etik kurul raporu ile onanmıştır. Görüşme uygulamaları esnasında da herhangi bir etik dışı durum söz konusu olmamış, rahatsızlık duyduğu için görüşmeyi yarıda kesmek isteyen katılımcıya hiç rastlanmamıştır.

Okul yöneticileri ile yapılan görüşmelerin soruları

Okul yöneticileri ile gerçekleştirilen bireysel ve odak grupla yapılan görüşmelerde kullanılan görüşme soruları araştırma ekibi tarafından geliştirilen bir bilgi alma / ısındırma, iki amaca hizmet eden esas, bir açımlayıcı,  amaca hizmet eden esas ve açımlayıcı, iki ayrıntılayıcı olmak üzere toplam dokuz sorudan oluşmaktadır. Görüşme soruları dışında görüşme sürecinde gelişen sorular da oluşmuştur.

Okul yöneticilerine sorulan sorular üç ana amaç doğrultusunda şekillenmiştir. Bu amaçlar; çocukların okul saatleri sonrasında yer alan etkinliklere ve programlara katılımlarına bakış açıları, çocukların sosyal, fiziksel ve bilişsel gelişimlerine katkı verip vermedikleri ve bu etkinliklerin ya da programların işleyişlerine yönelik düşüncelerinin neler olduğudur.

Veliler ile yapılan görüşmelerin soruları

Veliler ile yapılan bireysel ve odak grup görüşmelerinde on bir soru sorulmuştur. Sorulardan beşi bilgi alıcı, altısı alınan bilgiyi genişletmeye yönelik sonda sorularından oluşmaktadır. Açımlayıcı ya da sonda sorularının yanı sıra görüşme sürecinde kendiliğinden gelişen sorular da olmuştur.

Velilere; çocuklarının okul sonrası zamanlarda ne yaptığı, herhangi bir kursa, programa katılıp katılmadıkları, bu programlardan beklentileri ve bu programların gelişim, öğrenmeye ve değer kazanımına katkıları hakkındaki görüşleri, bu etkinliklerin çocuklarında herhangi bir değer iş yaratıp yaratmadığı gibi sorular sorulmuştur.

Çalışmanın ulusal destekli bir proje kapsamında yer alması sebebi ile velilere ve ilkokul yöneticilerine yöneltilen görüşme soruları alanında uzman olan araştırmacılar tarafından hazırlanmış, araştırmacıların kendi aralarında karşılıklı kontrol edildikten sonra değerlendirme komisyonuna sunulmuştur. Değerlendirme komisyonu tarafından onaylanan sorular görüşmelerde kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Hem odak grup hem de yarı-yapılandırılmış bireysel görüşmelerden elde edilen verilerin tamamı okunmuş, kodlanmış, araştırma bulguları doğrultusunda ortak kodlardan kategoriler ve temalar çıkarılmıştır. Bu kategoriler ve temalar betimsel analizde kullanılmıştır.

Görüşmelerden toplanan verilerin transkriptleri her iki araştırmacı tarafından bölümler halinde farklı zamanlarda analiz edilmiş ve temalar belirlenmiştir. Bu çalışma, yöntemi itibarıyla, sadece betimsel amaca hizmet ettiği için betimsel analiz sonucunda temalar ortaya konmuştur. Okul yöneticilerinin görüşlerinin analizinde 'sosyal gelişim ve değerler', 'fiziksel gelişim', 'aile katılımı', 'ekonomik boyut', 'etkinlik uygulama yerleri' ve çocuklardaki bireysel değişimleri veya ailelerindeki değişiklikleri kapsayan 'diğer alanlar' şeklinde belirlenen temalar, velilerle yapılan görüşmelerin analizinde pek bir farklılık göstermemekle birlikte 'etkinliklerin sınırlılıkları' şeklinde ek bir tema belirlenmiştir. Okul sonrası programın akademik başarı ile ilişkisi ise her iki grubun mutlaka dile getirdiği bir tema olarak genel değerlendirmelerde göze çarpmaktadır.

Çalışma Grubu

Okul yöneticileri

Çalışmada toplam 16 ilkokulun yöneticisi ile görüşülmüştür. Ancak, okul yöneticileri ile yapılan odak grup görüşmelerine toplamda 10 okul müdürü katılmış ve bu görüşmeler ayrı ayrı iki kez gerçekleştirilmiştir. İlk odak grup görüşmesi altı okul yöneticisinin katılımı ile ikinci odak grup görüşmesi ise dört okul yöneticisinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Görüşme yapılan yöneticilerin okulları, sosyo-ekonomik düzey açısından kapsayıcı olmaları amacıyla farklı bölgelerden ve farklı statülerden (kamu ve özel) seçilmiştir. Bu şekilde belirli bir amaç dâhilinde en yüksek çeşitlilik sağlanmaya çalışılmış, bu gerekçeyle maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmaya dâhil olan okullar Tablo1'de verilmiştir. Okulların izinleri dahilinde isimleri kullanılmıştır.

Tablo 1. Sosyo-ekonomik düzey ve idari statüye göre çalışma grubunu oluşturan okullar

Okul adları	Yönetici kodları	Sosyo-ekonomik Düzey (SED)	İdari Statü
Yunus Emre İlkokulu	Y1	Alt	Kamu
Ilıcabaşı İlkokulu	Y2	Alt	Kamu
Zafer İlkokulu	Y3	Alt	Kamu
Zübeyde Hanım İlkokulu	Y4	Alt	Kamu
Hacı Celal Oto İlkokulu	Y5	Orta	Kamu
Gazipaşa İlkokulu	Y6	Orta	Kamu
Yörük Ali Efe İlkokulu	Y7	Orta	Kamu
Ekrem Çiftçi İlkokulu	Y8	Orta	Kamu
Ticaret Odası İlkokulu	Y9	Üst	Kamu
Güzel Hisar İlkokulu	Y10	Üst	Kamu
Cumhuriyet İlkokulu	Y11	Üst	Kamu
Yahya Kemal İlkokulu	Y12	Üst	Kamu
Başak Koleji	Y13	Üst	Özel
Bahçeşehir Koleji	Y14	Üst	Özel
Doğa Koleji	Y15	Üst	Özel
TED Koleji	Y16	Üst	Özel

Veliler

Çalışmada toplam 64 veli ile bireysel görüşme yapılmıştır. Görüşmeler kapsamında sadece anne-babalarla görüşme yapılmadığı, az da olsa büyük baba ya da hala-teyze gibi çocuğun eğitiminden sorumlu bireylerle de görüşüldüğü için katılımcıların ifade edilmesinde 'anne-baba' kelimesi yerine 'veli' kullanılmıştır. Çocuklarının devam ettikleri okulları dikkate alarak katılımcı

velilerin sosyo-ekonomik düzeylerine bakıldığında 16 alt, 16 orta ve 32 üst düzeyde yer alan okulla çalışılmıştır. Ancak, odak grup görüşmelerinde farklı sosyo-ekonomik düzeylerde yer alan toplam 12 veli ile görüşülmüştür. İlk iki odak grup görüşmesi altışar velinin katılımı ile yapılmıştır. Velilerin söylemleri çocuklarının devam ettikleri okullara göre devlet ve özel okul velisi olarak da değerlendirilmiştir. Velilerin çocuklarının devam ettikleri okullar aşağıda Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Sosyo-ekonomik düzey ve idari statüye göre çalışma grubunu oluşturan okullar

Okul adları	Veli kodları	Sosyo-ekonomik Düzey (SED)	İdari Statü
Yunus Emre İlkokulu	V1	Alt	Kamu
İlicabaşı İlkokulu	V2	Alt	Kamu
Zafer İlkokulu	V3	Alt	Kamu
Zübeyde Hanım İlkokulu	V4	Alt	Kamu
Hacı Celal Oto İlkokulu	V5	Orta	Kamu
Gazipaşa İlkokulu	V6	Orta	Kamu
Yörük Ali Efe İlkokulu	V7	Orta	Kamu
Ekrem Çiftçi İlkokulu	V8	Orta	Kamu
Ticaret Odası İlkokulu	V9	Üst	Kamu
Güzel Hisar İlkokulu	V10	Üst	Kamu
Cumhuriyet İlkokulu	V11	Üst	Kamu
Yahya Kemal İlkokulu	V12	Üst	Kamu
Başak Koleji	V13	Üst	Özel
Bahçeşehir Koleji	V14	Üst	Özel
Doğa Koleji	V15	Üst	Özel
TED Koleji	V16	Üst	Özel

BULGULAR

Okul yöneticilerinin ve velilerin okul sonrası saatlerde katıldıkları etkinlikleri kapsayan, özel ya da kamu kurumları tarafından desteklenen eğitim programları hakkındaki genel ve uygulamaya yönelik düşüncelerini öğrenmeyi amaçlayan çalışmamızda literatüre katkısı olacağını düşündüğümüz bulgular elde edilmiştir. Bireysel görüşmelerden elde edilen ve ‘Okul yöneticilerinin bu programlar hakkında ne düşündükleri’ ile ‘Velilerin okul sonrası eğitim programları hakkında düşündükleri’ olarak iki ana başlık altında toplanan bulgular, görüşme sorularıyla da bağlantılı olarak analiz sonucunda belirlenen alt temalarla örtüşen başlıklar şeklinde detaylandırılmıştır. Odak grup görüşmelerine yönelik bulgular, bu görüşmelerin sayıca daha az olmasıyla (iki kez veli-iki kez okul yöneticisi görüşmeleri) bağlantılı ve bireysel görüşmeleri destekleyici olmasından dolayı ‘Okul yöneticilerinin ve velilerin odak grup görüşmelerinde dile getirdikleri’ başlığı adı altında belirtilmiştir.

Yöneticiler Okulda Gerçekleşen Okul Sonrası Eğitim Programları Hakkında Neler Düşünüyor?

Çalışma grubunu oluşturan okul yöneticilerinin okullarında yürütülen okul sonrası programlara ilişkin görüşleri özel ve kamu okullarına göre farklılık göstermektedir. Özel ilkokullarda yöneticilik yapanlar, okullarında hafta içi ve hafta sonu devam edilen iki ayrı etkinlik programından bahsetmişlerdir. Hafta içi *kulüp* adı altında ücretsiz, hafta sonu da *sosyal-kültürel hizmet* ya da *öğrenci kulüpleri* başlığı altında ücretli eğitim programları gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Kamu okullarında ise hafta içi okul sonrası eğitim sağlayan programların çok sınırlı olduğu, hafta sonu ise nispeten daha fazla kurs açıldığı dile getirilmiştir. Ancak burada okulların sosyo-ekonomik açıdan farklılaştığı da görülmüştür. Alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunan iki okulda hafta içi yapılan tekli öğretim ve ailelerin maddi olanaklarının elvermemesinden kaynaklanan gerekçelerle kurs açılmadığı, diğer iki okulda ise futbol, satranç, voleybol ve halk oyunlarına yönelik sınırlı sayıda ve içerikte kursların açıldığı görülmüştür.

Alt sosyo-ekonomik düzey okulların yöneticileri, okulda açılan ücretsiz eğitim programlarına, yerel yönetimlerin (belediye, kaymakamlık, valilik) ya da halk eğitim merkezinin geliştirdiği ücretsiz programlara talebin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Yöneticiler okullarındaki öğrencilerin ekonomik nedenlerden dolayı özel eğitim kurumlarının kurslarına talep gösteremediğini vurgulamışlardır.

Orta sosyo-ekonomik düzeyde bulunan okullara bakıldığında, hem akademik destek, hem de sportif, sanatsal, sosyal gelişime yardımcı olmak amacıyla nadiren hafta içi, sıklıkla da hafta sonu çeşitli kursların açıldığı dikkati çekmektedir. Açılan kurslara bakıldığında, halk oyunları ve satranç kurslarının en yaygın programları oluşturduğu, daha sonra müzik ve sportif faaliyetlerin geldiği görülmektedir.

Ailelerin tercih ettikleri müzik ile ilgili eğitim etkinliklerinin, okulda uygulanan programlara dahil edilmemiş olan bir “enstrümanı çalma” odaklı olduğu, talep doğrultusunda gitar, bağlama, keman kurslarının açıldığı, az sayıdaki okulda ise resim kursu açıldığı ifade edilmiştir. Tercih edilen sportif faaliyetler ise büyük bir çeşitlilik göstermektedir; futbol, voleybol, izcilik, masa tenisi, jimnastik ve hentbol vb.

Orta sosyo-ekonomik düzeyde bulunan okulların yöneticileri okullarının fiziksel olanaklarının ve öğretmenlerin talep ve donanımlarının okul sonrası saatlerde okullarında kurs açılmasında önemli bir faktör olduğunun altını çizmişlerdir. Örneğin, öğretmenin satranç ya da izcilik kursu açabilmesi için sertifikasının olması gerekmektedir. Okulların yöneticileri açılacak okul sonrası programların öğretmenler kurulunda görüşüldüğünü, öğretmenlerin tercih edilen alanlarda eğitim programı açma talepleri doğrultusunda programların oluşturulduğunu, ancak ayrıntılı ders planları yerine haftalık ve aylık kazanımların belirlendiğini ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün onayına sunulduğunu belirtmişlerdir. Bu şekilde açılan programların ders ücretleri de İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından ödenmektedir.

Üst sosyo-ekonomik düzeyde yer alan kamu okullarına bakıldığında, hafta sonları hem akademik destek hem de sosyal, sportif sanatsal gelişimi destekleyen pek çok kursun okulların bünyesinde düzenlendiği ve çeşitlilik gösterdikleri görülmüştür. Yöneticiler öğrencilerin okul bünyesinde düzenlenen kurslar için okul kadrosu dışından sertifikası bulunan öğretmenlerin de görevlendirildiğini, ücretlerinin veliler tarafından karşılandığını belirtmişlerdir.

Özel okullarda ise, dört okuldan biri dışında hafta içi resmi bulunma zamanında etüt saati belirledikleri, etüt saatinde öğrencilerin ev ödevlerini yaptıkları, öğretmenlerin öğrencilerin bireysel olarak eksiklerini kapatmaya çalıştıkları belirlenmiştir. İncelediğimiz özel okulların tamamı hafta sonu hem ücretsiz akademik destek kursları düzenlemekte hem de ücretli ve isteğe bağlı olarak sanatsal-sosyal ve kültürel kulüp çalışmaları yapmaktadır. Sözü edilen kulüp çalışmaları, kort tenisi, masa tenisi, piyano, keman, gitar, yüzme, jimnastik, drama, resim, voleybol ve basketbol üzerine yoğunlaşmaktadır.

Hem kamu hem de özel okul yöneticileri isteğe bağlı olarak hafta sonu açılan kursların ücretlerinin MEB tarafından belirlenen üst limiti geçmediğini, kâr amaçlı olmadığını ve velilerin kurs ücretlerini makul bulduklarını ifade etmişlerdir. Kurs ücretlerinin miktarının eğitmenin okul kadrosundan ya da dışından olup olmamasına, öğrenci sayısına ve kurs saatine göre değiştiğini belirtmişlerdir. Genel olarak okulların hafta sonu eğitim programı geliştirip geliştirmemesi ve kurs programlarının çeşitliliği sosyo-ekonomik statü değişkeni ile ilişkili görünmektedir.

Okul yöneticileri, okullarının dışında açılan etüt merkezleri, spor ve sanat okullarının eğitimlerine ise ekonomik durumu uygun olan velilerin ilgi gösterdiğini, özellikle çalışan annelerin okul saatinin erken bitmesinden dolayı çocuklarını etüt merkezlerine göndermek durumunda kaldıklarını söylemişlerdir. Ancak, yöneticilerin tamamı, bu programların denetimsiz olduğunu, hepsinin etkili olmadığını ve bu kurslara kuşkuyla yaklaştıklarını, belediye, valilik, halk eğitim merkezlerinin bünyesindeki programların hem ücretsiz hem daha güvenilir olduğunu ifade etmişlerdir.

Kamu okullarında görev yapan yöneticiler, sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi ve sportif faaliyetler, müzik ve çalgı eğitimi konularında yetersiz olduklarını, velilerin bu nedenle özel kurslara yöneldiklerini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan, okuldaki resmi programın bir hafta içinde üç saatini oluşturan “oyun ve fiziksel etkinlikler” dersinin bir öğretim programının olmadığını, öğretmenlere yol gösterici uygulamaların bulunmadığını ve derse pek çok kurs programının

entegre edilebileceğini vurgulamışlardır. Bu bulguyu destekler biçimde kamu okulları yöneticileri Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul sonrası eğitim programları ile ilgili açık ve yapılandırılmış bir yönerge bulunmadığını, ayrıca ikili öğretimin okul sonrası programların yapılabilmesi ve etkililiğini okullardaki fiziksel olanakları sınırlaması sebebiyle azalttığını odak grup görüşmelerinde ortak bir sorun olarak dile getirmişlerdir.

Sosyal gelişim ve kazandırılan değerler açısından okul sonrası etkinliklerin değerlendirilmesi

Bu etkinliklerin öğrencilerde yarattığı olumlu etkiler; özgüven artışı, sosyal becerilerin gelişmesi, arkadaşlık ilişkilerinin güçlenmesi, yaşama ve olaylara olumlu bakış açısı, dürüstlük, sorumluluk, hoşgörü, saygı, ekip-takım çalışması, yardımseverlik ve öz denetim olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmayı yapmamıza yardımcı olan konuşmalardan kısa örnekleri aşağıda görebiliriz:

...Takım oyunlarında aynı zamanda paylaşmak mesela yine çok büyük. Yardımseverlik ortaya çıkıyor. (Y16)

...Değer olarak çocuklarda kişilik gelişimini hızlandırır. Bunun yanında çocuğun ileriye görmesini sağlar. Ufku genişler. Çocuğun sosyalleşmesi hızlanır. Bunlar hep iletişim, dostluğu geliştirir. (Y10)

...Böyle etkinlikler hem çocukları rahatlatıyor hem de sosyalliklerini artırıyor. Özgüvenlerinin artırdığını düşünüyorum. Çocukların disiplinlerini artırıyor... (Y6)

...Akademik olarak öğrencilere katkısı oluyor. Ama bundan da önce, öğrencilere kendilerini ifade etme şansı veriyor. Öğrenciler sosyalleşiyor. (Y3)

Özellikle sorumluluk duygusu düşük olan, okula devam sorunu bulunan öğrencilerde uyum gösterme ve problemleri davranışlarda azalma olduğunun gözlemlenmesi tüm okul yöneticilerinin tekrarladığı davranışlardır.

Fiziksel gelişim

Okul sonrası etkinlikler birçok gelişim alanını etkiler. Bu alanlardan biri motor gelişimdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde etkinliklerin öğrencilerin kas koordinasyonu, fiziksel dayanıklılık ve boy artışı gibi fiziksel özelliklerini geliştirdikleri vurgulanmıştır.

...Ufak tefek bir çocuk vardı. Basketbol takımına girdi. Şimdi boyu bizi geçmiş. Sonucu ne olursa olsun destekliyoruz. (Y14)

...Çocuk hareket etmiş oluyor. Özellikle bilgisayar başında iPad başında hareket etmiyorlar. (Y16)

Aile katılımı

Okul sonrası eğitim programlarının açılmasında ve uygulanmasında ailelerin katılım durumları hakkında fikir beyan eden okul yöneticileri programların açılması konusunda orta SED ve üst SED kamu okullarında genel olarak velilerden yüksek oranda talep olduğunu, sonrasında da istekli ve destekleyici olduklarını vurgulamışlardır. Ancak alt SED kamu okullarında çoğunlukla ailelerden talep gelmediğini, okullarında var olan kurslara ise çocuklarını gönderme konusunda istek göstermediklerini vurgulamışlardır. Bu ilgisizliğin sebebini de ailelerin eğitime önem vermemeleri ya da maddi olanaksızlıklar olduğunu belirtmişlerdir.

Okul yöneticilerinin bir kısmı ise, özellikle 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda velilerin çocuklarının girmeleri gereken ulusal sınavlara hazırlanmalarını engelleyeceklerini düşünmeleri nedeniyle okul sonrası zamanlarda devam ettikleri etkinliklere katılımı kuşkuyla karşılamaktadırlar.

Üst SED’deki kamu ve özel okullarda görev yapan okul yöneticileri velilerin bazen öğrenci adına kurs seçimi yaptıklarını, çocuğun ilgi ve yeteneklerini dikkate almadıklarını, beklentilerinin genelde oldukça yüksek ve gerçek dışı olabildiğini ifade etmişlerdir. Çok kısa bir sürede keman çalabilmesini, piyano çalabilmesini ya da İngilizce konuşabilmesini beklediklerini, beklentileri karşılanmadığında ise okul yönetimi ve öğretmenle karşı karşıya gelebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda yönetici olarak öğretmenlerden yardım isteyerek velileri ikna etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Özel okul yöneticilerinden biri anne babaların dışarıda açılan kurslara oranla okuldaki kursları tercih ettiklerini, bu kursları daha güvenli bulduklarını belirtmiştir. Bu durum alt ve orta SED’de bulunan okulların yöneticileri tarafından da dile getirilmiştir. Yani, velilerin bu etkinliklere katılmada önem verdikleri konulardan bir tanesi yapıldıkları yerin güvenli olmasıdır.

Okul sonrası eğitim programlarındaki etkinliklerin ekonomik boyutu

Okul sonrası saatlerde gerçekleştirilen etkinliklerin bazıları ücretsiz olarak (örneğin belediye hizmeti olarak), bazıları da çok düşük ücretler karşılığında (devlet okullarındaki kurslar) sunulsa da büyük bir kısmı belirli bir bütçenin ayrılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda devlet okullarındaki okul yöneticilerine kurs ücretlerinin belirlenme yöntemi sorulduğunda benzer yanıtlar alınmıştır. Öğretmenin ders ücreti, okulun giderleri (elektrik, kurs malzemesi vb.), kurs öğretmenin okulun kadrolu öğretmeni olması ya da okul dışından gelmesi, kursu tercih eden öğrenci sayısı ve benzer kursların ücretleri göz önünde bulundurularak ödenen ücretin MEB’in belirlediği üst sınırı aşmadan belirlendiği açıklanmıştır.

Hem kamu hem özel okul yöneticileri bu tür etkinliklerin ve kursların öğrenci, öğretmen, veli memnuniyeti ve okul programlarını zenginleştirmek amacı ile yapıldığını, kar amaçlı olmadığını, dolayısıyla ücretlerin makul ve düşük miktarlarda olduğunu vurgulamışlardır.

Alt SED’deki okullarda kursların aynı okulda ya da MEB’de çalışan ve ilgili alanda yeterliliğini belgeleyen öğretmenler tarafından açıldığı dile getirilmiştir. Ders saat ücretinin 9 lira olduğu ve ücretin Milli Eğitim Müdürlüğü’nün bütçesinden karşılandığı, bu yüzden okul bütçesine ek bir yük getirmediği söylenmiştir.

Orta SED’de ise okul dışından gelen öğretmenlerin ücretlerinin okul aile birliği aracılığı ile velilerden alındığını, kursları da isteğe bağlı açtıklarından ücretlerin ödenmesi ile ilgili sorun yaşamadıkları dile getirilmiştir. Okul yöneticilerinin bu konudaki açıklamalarından küçük örnekler bize bu konuyu netleştirmede yardımcı olmuştur.

...Akademik kurul ile açıkçası bir önceki yıla göre katılabilecek öğrenci potansiyeline bakıyoruz. Sayıya göre fiyatlar belirleniyor. Dışarıdan gelen öğretmeni de karşılayacağımız için ona göre belirleniyor. 30 ile 60 lira arasında değişiyor. Öğretmene göre değişiyor. Her gün geliyorsa öğretmen ona göre farklılık kazanıyor. (Y16)

...Farklı kurumların üstüne çıkmamak (ücret olarak) kaydıyla, bazen de altta kalmak kaydıyla değerlendirmeye çalışıyoruz. Yani para kazanmak amaçlı değil, temel felsefe masrafları karşılansın ama bunun karşılığında çocuklar da bir şeylere katılsın. Öğretmenler de emeklerinin karşılığını alsınlar. Kurum (okul) gece veya hafta sonu açıksa, kliması, elektriği mutlaka maliyeti oluyor. Bu maliyeti karşılansın...(Y13)

Okul sonrası programlara ait etkinliklerin, uygulama yerleri açısından kısıtlı olan okullarda yapılamaması da ekonomik boyut kapsamında dile getirilmiştir. Bu okulların fiziksel olarak yeterli koşullara sahip olamamalarının, hatta bazılarının sabah ve öğleden sonra olmak üzere ikili eğitim yapmalarının ekonomik sebeplerle bağlantısı kurulmuştur.

Diğer alanlar

Okul sonrası etkinliklere katılımın sosyal ve fiziksel alan gelişimine olumlu katkılarının yanı sıra oluşturduğu bireysel ve ailevi değişiklikler de dikkati çekmektedir. Bu alana etkiler doğrudan görülmemekle birlikte etkinin sonucu somut olarak ölçülebilmektedir. Dile getirildiği üzere *okula aidiyet duygusu* okul sonrası eğitim programları aracılığı ile dolaylı olarak kazandırılan değişikliklerden bir tanesidir. Diğer bir ilişki bu etkinlikler ile akademik başarı arasındaki doğrusal ilişkidir. Okul yöneticileri bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu dile getirmişlerdir.

Ayrıca okul sonrası eğitim etkinliklerini yürüten okulların yöneticileri aile katılımı konusunda da görüş bildirmişlerdir. Okul sonrası etkinlikler ile ailelerin okulun etkinlikleri konusunda fikir edindiklerini, çocuklarındaki somut gelişmeleri izleyebildiklerini, bu nedenle de okula daha sık gelip gittiklerini belirtmişlerdir. Yani, okul sonrası eğitim etkinlikleri aile katılımını artırmaktadır. Çalışmaya katılan aileler, çocuklarının somut olarak performans göstermelerinden mutlu olduklarını ifade etmişlerdir.

Okul sonrası programların sözü edilen olumlu etkilerin dışında olumsuz herhangi bir duruma yol açıp açmadıkları okul yöneticilerine sorulduğunda SED değişkenine göre bile fark olmaksızın bu programların herhangi bir olumsuzluğa sebebiyet vermediği dile getirilmiştir. Sadece alt SED’de yer alan okulların yöneticileri, bu etkinlikler için mekan eksikliği olduğunu, öğretmenlerin bu programlarda yer alma, bunları organize etme konularında isteksiz davranmaları ve bahaneler bulmaları, velilerin bu etkinlik programlarının ücretlerini karşılayacak güçte olmamaları ya da karşılamak istememeleri gibi nedenlerle bu tür programların açılmadığını vurgulamışlardır. Ancak listelenen bu sebepler etkinliklerin uygulanmasından sonra ortaya çıkan olumsuzluklar değil, uygulanmasını kısıtlayan ya da engelleyen sınırlılıklardır.

Anne-Babalar Okulda Gerçekleşen Okul Sonrası Eğitim Programları Hakkında Neler Düşünüyor?

Okul sonrası eğitim programlarındaki etkinliklere katılımın akademik başarı ile ilişkisini velilerin gözüyle açıklayabilmek için çocukları devlet okullarına devam eden velilerle bireysel görüşmeler yapılmıştır. Çalışmaya katılan anne babalar genelde çocuklarının akademik başarılarından memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Anne-babalar tarafından akademik olarak başarılı görülen çocukların bazılarında azim ve pes etmeme davranışlarından bahsedilirken, yaramazlıkları, futbolu ve koşmayı sevdikleri de öne sürülmüştür. Bir kısım veli çocuklarının akademik başarılarının ve sosyallik özelliklerinin başa baş gittiğini, bazıları ise birinde daha iyi olduklarını söylemişlerdir.

... Valla akademik başarısı hakkında hiçbir sıkıntısı yok bayağı güzel yüksek. Sosyal gelişiminde bayağı iyi arkadaşlarıyla diyalogları iyi çevreyle diyalogu iyi, hiçbir sıkıntısı yok şu anda gayet olumlu... (V10)

... İyi görüyorum çocuğumu, gerçekten sosyal olarak da iyi, böyle başarı olarak da algılama şeyi yüksek öyle görüyorum..." (V11)

Sosyal yönden çocuklarının zayıf olduğunu fark eden veliler onların içlerine kapalı, edilgen ve insanlardan uzak bir görünüm içinde olduklarını öne sürmüşlerdir. Okul sonrası saatlerde devam ettikleri etkinliklerin ise çocuklarının kendilerini ifade etmelerine yardımcı olduğunu, çocuklarının bu etkinlikler sonucunda değiştiğini, sosyal olarak da daha güvenli bir ortamda olduklarını dile getirmişlerdir.

...Akademik başarısını yeterli buluyorum. Sosyal gelişimi daha da desteklenebilir...(V9)

Peki, çocuklarda akademik başarının daha ön planda olmasının ya da velilerin böyle görmesinin sebepleri neler olabilir? İfade edilenlerden yola çıkarak akademik başarının toplumun her kesimi tarafından öncelikle desteklendiği söylenebilir. Bu durum ailelerin kendilerini çocuklarının geleceklerini planlamak zorunda hissetmelerine, bunun da önemli ölçüde akademik başarıdan geçtiğine inanmalarına bağlı olabilir.

Velilerin ifadelerine göre çocukları çoğunlukla halk oyunları, voleybol, satranç, etüt, futbol, gitar, piyano, tiyatro, yüzme, İngilizce, jimnastik, Kur'an, masa tenisi, bale, tenis, resim, bağlama, aikido, tekvando, külliye de verilen el sanatları, ebru, hat ve badminton eğitimi veren kurslara katılmaktadırlar.

Bir kısım veli çocuklarının çok çeşitli etkinlik programına katıldıkları için derslerine yoğunlaşamadıklarını, bu yüzden bir iki tanesini bıraktırmak zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir.

Az bir kısım çocuklarının bazı kurslara katılmak istediklerini ancak onları kurslara götürüp getirmenin hem zaman hem de ulaşım sıkıntılarından dolayı kendileri için sorun oluşturduğundan bahsetmişlerdir. Ulaşımı kolaylaştırmak için bu kurumların da servis kullanması önerilerini sunmuşlardır. Diğer bir kısım aile istedikleri kursu bulamadıklarını (örn: atletizm) ya da maddi olanaksızlıkları dile getirmişlerdir. Bazı veliler kurs ya da etkinlik tercihlerinin çoğunlukla çocuklar tarafından yapıldığını, bazıları öğretmenlerin yönlendirdiğini, bazıları da tercihleri kendilerinin yaptığını belirtmiştir.

Çocuklarını etüde gönderen velilerin önemli bir kısmı bunun sebebini çalıştıkları için bakıcı gereksinimini giderme amacı ile açıklarken, çoğunlukla etütlerden memnun olmadıklarını, bunun sebebini de ödev yaptırma üzerine yoğunlaştıklarından içeriğe dönük öğretim yapmamaları ile açıklamışlardır.

Velilerin kurslardan beklentileri sorulduğunda arkadaşlarla vakit geçirme, yeni arkadaşlar edinme, paylaşmayı öğrenme gibi sosyal davranışların gelişmesi konuları dile getirilmiştir. Ayrıca disiplinli, programlı ve sorumluluk sahibi olma, sosyal ortamlarda uygun davranma ve kendilerini iyi ifade etme gibi olumlu davranışların da bu etkinliklere katılım sonrasında kazanılması beklenmektedir. Görüşmelere verdikleri cevaplarda bunları görebiliriz.

"... Biraz sosyalleşmesi bizim için daha önemli. O bakımdan çok seviniyoruz. Bir şeyleri aşılıyor diyorum... Güven duyuyor diye. Ama mesela milli takıma girmesini isterim ya da o elemelere katılmasını istiyorum..." (V11)

"...Beklentim çocuğun kaliteli zaman geçirmesi... Gerçi meslek olarak da seçebilir bir sporla da uğraşabilir ya da müzisyen de olabilir. İlla herkesin beklentisi gibi doktor olsun, mühendis olsun gibi bir beklentim yok. Ona yeni alternatifler sunmak. Ama öncelik olarak kaliteli zaman geçirmesi..." (V9)

"... Benim beklentim işin açıkçası sosyal, çocuk küçüklükten itibaren sosyal bir aktivitenin içinde bir alışkanlık, hobi kazanırsa bunu ileriki hayatında da sürdürsün. Yani üniversiteye gittiğinde bir satranç kulübüne girsin, böyle elit arkadaşları olsun. Boş zamanlarını iyi bir şekilde değerlendirebileceği ortamın içinde kendini bulsun..." (V10)

Etütler genellikle, çalışan veliler tarafından iş saatlerinde çocuklarını bırakabilecekleri ve gereksinimlerini karşılayabilecekleri bir yer olması gibi sebeplere bağlı olarak tercih edilmektedir. Okul ödevlerini yapabilecekleri bakım yerleri olarak görülmektedir. Bu durum bize toplumumuzda değişen ekonomik yapı ve kentleşmenin etkilerini gösterir. Değişen ekonomik yapıyla birlikte kadının iş hayatındaki yeri artmış ve çocuklarını bırakabilecekleri, aynı zamanda fayda görebilecekleri güvenli bir yer arayışı doğmuştur.

Fiziksel gelişim

Veliler çocuklarının bu etkinliklere katılımlarının sonucunda kilo verme, boy uzaması, kas gelişimi, el-ayak koordinasyonu, vücudunu kontrol etme, düzgün, esnek, kıvrak, dinç ve sağlıklı bir vücuda sahip olma, hareket etme, el becerileri ve otonom sinir sisteminin gelişmesine dönük beklentilerden bahsettiler. Ayrıca çocuklarının daha önce tercih etmedikleri besinleri bu etkinlikler ve programlara katılım sonrasında yemeye başladıkları da söylediler.

Bazı veliler faydacı bir yaklaşımla çocuklarının bu etkinliklerle yönlendikleri alanda mesleki seçimler de yapmalarını ya da idealleriyle bağlantılı olarak bu tür etkinliklere katılımlarının çocuklarına artı bir puan kazandırabileceği düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bazı veliler ise sadece çocuklarının güvenli bir ortamda iyi, kaliteli zaman geçirip mutlu olmalarının ya da eğlenmelerinin yeterli olacağını düşünmektedirler.

Bazı veliler çocuklarının özgüvenlerinin, yeteneklerinin, müzik kulaklarının ya da el becerilerinin gelişmesini isterlerken, bazıları da çocuklarının, ileriye görme, tahmin etme, strateji kurabilme becerileri ve beyin gelişmelerine olumlu katkı beklediklerini ifade etmişlerdir.

Bir kısım veli ise çocuklarının bu programlara katılımlarından ek bir şey beklemediklerini, hayal kırıklığına uğramaktansa beklentiye girmemenin daha iyi olduğunu, bu şekilde mutlu olmanın daha güzel olduğunu, vatana millete hayırlı insanlar olarak yetişmelerinin yeterli olacağını söylemişlerdir.

“... Yazıları güzelleşmeye başladı mesela resim dersine gitti gideli. Çok karman çorman yazıyordu kendisi bile okuyamıyordu yazılarını... Bu sene çok düzenli oldu. Çocuktaki değişikliği farkındayım yani...” (V5)

“... Evet, kasları güçlendi. Mesela tenise giderken oradaki öğretmenlerinin de katkısıyla nasıl daha iyi, daha kaliteli, nasıl beslenmesi gerektiğini öğrendi...” (V9)

Okuldan sonra çocuklarını gönderdikleri bu etkinliklerin alanlarıyla örtüştüğü takdirde okulda öğrenilenleri pekiştirdiğini (16) öne sürerek bazı örnekler verdiler.

“... Fen bilgisi dersinde öğrendiği kemik, kas konusunu voleybolda öğretmene anlatması, İngilizce kursunda öğrenilenlerin okuldaki İngilizce dersinde öğrenilenleri pekiştirmesi, beden eğitimi dersinde sporla bağlantılı olarak şunu şunu yaptığımızda ciğerimiz kabarıyor...”

“... kaslarım gelişir mi? Nasıl gelişir? diye sorduğunda karbonhidrat, protein yemelisin diyoruz. Bu besinlerin hangi yiyeceklerin içinde olduğunu, sonra da besin gruplarını öğreniyor, bağdaştırıyor...”

Çocuklarının boylarının uzaması, kilo vermeleri ve kontrolü, esnek ve güzel bir fiziğe sahip olma arzuları, velilerin çocukları ve dolayısıyla kendileri ile ilgili beğenileri ile bunun buldukları toplumdaki algılanış biçiminin önemi ile ilişkisi yüksektir. Bu noktada çocuklarını spora yöneltme veliler için oldukça önemlidir. Ancak, ayrıca çocuklarının herhangi bir spor dalında profesyonelleşerek o sporu meslek olarak yapmaları amacı da söz konusudur.

Çocuklarının akademik başarılarının ve sosyal yönlerinin gelişmesi isteğine verilen öncelik, toplumsal ve ekonomik alanda varoluş kaygısı olarak değerlendirilebilir.

Sosyal gelişim ve değerler açısından

Bu programların çocukların sosyal gelişimleri üzerindeki olası katkıları veliler tarafından da onaylanmaktadır. Bu katkı kapsamında; arkadaşlık bağlarının güçlenmesi, ne zaman ve nasıl konuşulması gerektiğinin öğrenilmesi (örn; selamlaşma), paylaşma, yardım etme, öğrenme, özgüven ve çalışma disiplininin oluşması, kendini ifade etme yeteneğinin, sorumluluk duygusunun gelişmesi, sıra beklemeyi öğrenme, gerektiğinde özür dileme ve dinleme yer almaktadır. Ayrıca bu etkinliklerle, değer oluşumunda önemli olan merhamet, sevgi, paylaşma, oyundaşlık, empati,

yardım etme ve diğerlerinin performanslarını takdir etme gibi duyguların da geliştiğinin gözlemlendiği dile getirilmiştir.

Ayrıca, çok konuşma ve bilmişlik özelliklerinin törpülenmesi, arkadaşlar arasında popüler olma, liderlik vasfını tatma, arkadaşlarının daha iyi şeyler bildiğini ya da daha güzel anlatabildiğini kabul eder hale gelme gibi iyi niteliklerde de gelişme gözlemlendiği ifade edilmiştir. Bu niteliklere ek olarak kaybetmeyi öğrenme, karar sürecine katılma, başarıyı tatma, hakkını arama da kazanılan özellikler arasında belirtilmiştir.

... Futbol takım oyunu olduğu için yardımlaşmayı öğreniyor en başta... (V12)

... Mesela ortam içine girdiği zaman daha çok çekingen tavırları oluyordu. Şimdi, daha bir hani ortamda daha rahat hareket edebiliyor... (V3)

... Mesela saygılı olmayı ne bileyim örnek vereyim size, bir kapı vurulup da içeri girmeyi veya ne bileyim izin alıp konuşmayı, bu tür şeyleri tabii ki de evde yansıtıyorlar yani... (V9)

... Tabii sırasını beklemeyi öğreniyor. Çalamadığı zaman kaybetmeyi öğreniyor, çaldığı zaman başarılı olduğuna inanıyor, hırsına mesela ben çalamadım öf diye geldiği zaman oluyor, ben ona kaybetmenin de doğal olduğunu, buna çalışmazsa başarılı olamayacağını, çalışırsa bak nasıl başarılı oldun... Böyle değerler kazanıyor... (V8)

... Daha bi olgunlaşma görüyorum ben. Kardeşiyle konuşmalarında falan ben onu hissedyorum. Hani inatlaşmıyor... (V8)

Benzer şekilde bu etkinliklere katılan çocukların iyi, başarılı olmak ve kendilerini kanıtlamaya çalışmak gibi kaygılarının olduğu, övgüden hoşlandıkları, hata yapmamak için çaba gösterdikleri, iyi çocuk olarak bilinmek için etrafındakilere yardım ettikleri, kendileriyle ilgilenilmediği zaman ise üzüldükleri de konuşulmuştur.

Okul sonrası etkinliklerde kazanıldığı düşünülen bütün bu davranışların ve değerlerin, çocukların sosyal hayata uyum ve sosyal kabul edilebilirliklerini sağlamaya hizmet ettikleri düşünülmektedir. Bu etkinlikler aracılığıyla oluşturulduğu düşünülen ya da oluşturulması beklenen değerlerin sosyal ihtiyaçlar üzerinde odaklanması, çoğunlukla ekonomik politikaların şekillendirdiği toplumun yapısıyla da paralellik göstermektedir.

Okul sonrası eğitim programlarındaki etkinliklerin ekonomik boyutu

Etkinliklerin okul bünyesinde yer aldığı durumlarda veliler çoğunlukla bu etkinlikler için düşük miktarlarda (aylık 15-25 lira) paralarını harcadığını, bu miktarların da maddi açıdan kendilerine külfet getirmediğini ifade etmişlerdir.

... Hayır, külfet olarak hiç görmüyoruz. Evde kalsa annesiyle cebelleşiyordu... (V5)

... Biz şimdi jimnastik kursu devlet açtığı için oraya para vermiyoruz... (V6)

Bu etkinliklerin maddi olarak kendilerine külfet getirdiğini söyleyen veliler de bunun daha çok etkinlikle ilgili malzeme, kıyafet, turnuvaya katılım gibi yan harcamalardan kaynaklandığını belirtmişlerdir. (örn: tenis için... ayda 500 TL, yılda 10 bin TL ek olarak).

... Çok çok harcanıyor, şu an hani bedel olarak düşünmüyorum. Çok para gidiyor ama şu an... (V11)

Ancak bazı etkinliklere katılımın saat ücretlerinin fazla olmasından dolayı (örn: piyano, gitar için saat 50-70 lira), etkinliklere katılım saatinin sınırlı kaldığı, bu yüzden kurstan

beklenenin de yeterli düzeyde gerçekleştirilemediği vurgulanmıştır. Bu programlara katılımın maddi açıdan külfet getirdiğini söyleyen veliler birden fazla kursa devam edilmesi ya da birden fazla çocuğun kursa devam etmesi durumlarından bahsetmişlerdir. (Örn: Etüde bir çocuk için 400 lira, iki çocuk için 800 lira, tenis ve piyano birlikte ayda ortalama 500 lira, İngilizce kursu için saati 30 lira, haftada 2 saatten aylık 240 lira, ek olarak 160 lira da satranç vb.)

Çalışmaya katılan velilerin büyük bir kısmı yaptıkları harcamaların karşılığında tatmin edici hizmet aldıklarını söyleseler de bu kurslara verdikleri paranın karşılığını alamadığını düşünen veliler de olmuştur. Bu velilerin bir kısmı "bir saat süreyle alınan kursların ancak yarım saatinin verimli geçtiğini, kurs bittikten sonra öğrendikleri çoğu şeyi unuttuklarını" söylemişlerdir.

... Verdiğim paranın karşılığı benim çocuğumun keyifli olması, mutlu olması bilgi anlamında da evet bir şeyleri alabilmesi... Verdiğim paranın karşılığını bu anlamda alıyorum...(V10)

Okul sonrası programlara ait etkinliklerin uygulama yerleri açısından

Okul saatleri sonrasında devam edilen bu programların okul ortamında uygulanması konusunda velilerin görüşleri genellikle olumlu bulunmuştur. Bu programların etkinliklerinin okul ortamında uygulanmasını savunan veliler, böyle olduğu takdirde daha çok çocuğa hitap edilebileceğini ve okulun ortam olarak güvenilir olduğunu da söylemişlerdir. Yine bu etkinliklerin okulda yapılmasıyla okulların sıkıcı binalar olma izleniminin değiştirilebileceği, bu sayede çocukların daha mutlu olacaklarını, bu durumun derslerini olumlu etkileyeceğini, bu sayede diğer yaş gruplarıyla da sosyalleşmenin olabileceği, ulaşım ve zaman açısından da daha rahat edileceği gibi avantajlardan bahsedilmiştir.

... Okulda olsa okul yani daha disiplin şey olarak da. Burada öğretmenler gözetiminde daha iyi olur... (V6)

... Okul olmasını tercih ederdim tabi... Mesela oranın bir bahçesi bile yok, bi etüt yeri ama bahçesi bile yok... (V5)

Bunlara ek olarak okuldaki kurs ve etkinliklerin ekonomik açıdan daha hesaplı olabilecekleri, kursların bir kaç güne yayılabileceği, daha etkin (mesela tenisin okulda oynanması) ve sistemli yapılabileceği de konuşulmuştur. Bu sayede daha çok çocuğun yeteneklerini ortaya çıkarma imkânı sağlanabileceği düşünülmektedir.

Okul sonrası eğitim etkinliklerinin sınırlılıkları açısından

Velilerin okul sonrası etkinliklere katılma yönelik dile getirdikleri sınırlılıklardan bir tanesi, bu etkinliklere katılım zamanının hafta sonu ya da okul sonrası saatlerde olmasının bazen çocuklarıyla geçirecekleri zamanı azaltmasıdır.

Programlarda yer alan etkinliklerin türlerine göre bazen yalancılık, şike, hak yeme, kötü sözler söyleme vb. davranışların görüldüğü ortamların ortaya çıkma olasılığı bir olumsuzluk olarak görülürken, bu ortamların çocukların bunlarla başa çıkmayı öğrenmeleri için dikkate değer fırsatlar oluşturabilecekleri de vurgulanmıştır.

Okul yöneticilerinin ve velilerin odak grup görüşmelerinde dile getirdikleri

Velilerle yapılan odak grup görüşmelerinde, çocuklarının akademik başarıları konusunda endişe etmeyen veliler çoğunlukla sosyal gelişimi ve iyi vakit geçirmeyi vurgulamışlardır. Veliler, arkadaş faktörünü de dikkate alarak bu etkinliklerin çocuklarının sosyal gelişimlerine katkıda bulunacağı beklentisi içinde olduklarını dile getirmişlerdir.

... Bize göre yüzde yüz başarılı bir çocuk...(V4)

... Benim kızım on yaşında... Şu anda ondan akademik bir başarı beklemiyorum...(V12)

... Gittiği ortamlarda daha çok kaynaşiyor, eskiden daha sessiz oturuyordu daha geri planda duruyordu...(V10)

Odak grup görüşmelerinde dile getirilenler, bireysel görüşmelerde konuşulanlardan farklı değildir. Çocuklarının fiziksel gelişimleri, karakterlerinin, özgüvenlerinin, yeteneklerinin keşfi ve gelişimi odak grup görüşmelerinde de ifade edilen beklentiler arasında yer almıştır.

... Benim tek beklentim, kendi yeterliliği olması, işbirliğini geliştirmesi ve fiziksel gelişimini desteklemesi önce ve akademik gelişimi...(V17)

... Benim beklentim yaşama hazırlık için girdiği ortamlarda özgüveni gelişsin hem de mutlu bir birey olmasını istiyorum... (V13)

Bunların dışında, çalışmaya katılan anne-babalar çocuklarının okul sonrası programda yer alan etkinliklere katılımlarıyla farklı ortamlarda bulunacaklarını, dikkat dağınıklıklarının önleneceğini ya da azalacağını (masa tenisi etkinliği gibi) ve bu etkinliklerin akademik gelişimlerine katkıda bulunacağını beklemektedirler.

... Benim beklentim oraya gitsin yeni arkadaşlar edinsin. Varsa kabiliyeti devam etsin ama o eğlensin çocukluğunu yaşasın istiyorum... (V12)

... Aslında benim temel beklentim şu farklı öğrenme ortamları ya da çocuğun farklı ortamlar tanımaya yardımcı olmak... (V9)

Belirgin spor etkinliklerinde bile birçok velinin fiziksel gelişim, yetenek gelişimi ve karakter gelişimini geri planda bırakarak arkadaş edinme ve sosyalleşme yönünü ön plana çıkarması “acaba veliler bu etkinliklerin çocukların fiziki gelişim, beceri gelişimi ve karakter gelişimine etkisine yönelik yeterli düzeyde bilgi sahibi değiller mi” sorusunun sorulmasına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda velilerin kendilerini çocuklarına karakter eğitimi verme konusunda yetersiz gördüklerini göstermektedir.

... Sportif faaliyetlerle kaybetmeyi öğreniyor. Bir dahaki sefere daha iyi olacağım demeyi öğreniyor...(V9)

... kızım da baleye gittiğinden beri daha estetik bakmaya başladı, daha bir şey yapmaya çalışırken daha estetik yapmaya çalışıyor...(V10)

... Şimdi ben bu yaşında çıkıp insanların karşısında tek başıma şarkı söyleyemem. Ama şimdiki nesil bu kurslarla, etkileşimle birlikte bunu kazanıyor...(V17)

Odak grup görüşmesine katılanların büyük çoğunluğu çocuklarının okul sonrası etkinliklere katılımı ile akademik başarıları arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu dile getirmiştir. Hiçbir veli, çocuğunun okul sonrasında katıldığı etkinliklerdeki başarısının okuldaki akademik başarıdan daha iyi olduğunu söylememiştir. Bu durum akademik başarıya verilen önemi ve velilerin önceliğini ortaya koymaktadır.

Grup görüşmesinde veliler, çocuklarının bu tür programların etkinliklerinde kazandıkları değerleri evde de yansıttıklarını, söz isteme, sözün bitmesini bekleme, sıra bekleme ve kendi işini kendi görme konularındaki değişimlerini yansıttıklarında hem fikir olmuşlardır. Özellikle

çocuklarının kendi ihtiyaçlarını karşılamaları ve onlara yardım konusunda daha istekli hale gelmelerini çok önemsemişlerdir.

... Baledede özellikle o disiplin, sıra bekleme, o herkesin kendi şeyini yapma o disiplini aldığını kazandığını ondan eminim. (V10)

... Alışveriş yapabildiğini gördüm. Yani cebine belli bir miktar para koyduğum zaman belli miktar o gün için harcama becerisinin olduğunu gördüm. Hatta Ankara'ya gittiği zaman eli boş gelmemek için evdeki her bir bireye hediye almayı düşündüğünü gördüm...(V9)

...yaşam becerilerine katkı sağlıyor. Dolmuşa binebilir, gidip gelebilir bunları kendi başına yapıyor. Arama, evi bulma...(V9)

Bu görüşmelerde, etkinliklerin maddi boyutu konusunda harcadıkları paranın karşılığını alamadıklarını belirten velilerin sayısı karşılığını aldıklarını söyleyenlere göre daha fazla olmuştur. Bazı veliler de bu etkinliklere devam eden çocuklarındaki gelişimin beklediklerinden daha yavaş olduğunu belirtmiş, kursların daha ucuz olması gerektiğini de dilemişlerdir.

... Kar-zarar ya da fayda olarak değerlendirdiğinizde harcadığınız miktarın karşılığını alamadığınızı görüyorsunuz. Yani onun karşılığı değil...(V9)

... Ben iki sene önce bi keman kursuna gönderdim. Kemanını aldım. Kurs parasını verdim. Her şeyini yaptım. Bir sene de getirdim, götürdüm. Cumartesi pazarım gitti. Ertesi sene elimde hiçbir şey yok...(V17)

... Aldık yani boşa gitmediğini onun İngilizcesine katkısı olduğunu gördüm...(V10)

Maddi boyutun öne çıkması çoğunlukla alt ve alt-orta düzeydeki okullara çocuklarını gönderen velilerde söz konusu olmuştur. Bu okullarda çocukları bulunan veliler para verip çocuklarını okul sonrası aktiviteye gönderme konusuna sıcak bakmadıklarını, çoğunlukla çocuklarını ücretsiz kurslara gönderdiklerini ve bunun için bütçe ayıramadıklarını dile getirmişlerdir. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki veliler ise kurs ücretlerine bakmaksızın içeriğinin iyi olması durumunda çocuklarını göndereceklerini söylemişlerdir. Bu düzeydeki aileler için aktiviteye katılım paradan daha öncelikli olmuştur.

Bu etkinliklerin okul binasında ve bünyesinde yapılmasını isteyen anne-babalar, böylelikle başka ortamlardaki kurslara devam etmede oluşan zaman kaybının önüne geçilebileceğini ancak, okul binalarının fiziksel yetersizlik ve ikili öğretim uygulamalarından dolayı bu amaçla kullanılmadığını belirtmişlerdir.

... Aslında zaman kaybını önlemiş oluruz. Ulaşım eskiden kolaydı. Şimdi mümkün mü? Özel araba, vakit kaybı var. Maliyeti...(V17)

*... Bunlar geleneksel okul anlayışında çok da olası görünmüyor...
Kampus ortamında mümkün...(V9)*

... Kendi ısındığı arkadaşlarıyla kendi ortamıyla belki daha rahat eder kendi ortamında...(V11)

Odak grup görüşmelerine katılan anne-babalar devletin, çocukların okul sonrası etkinliklere katılımı konusunda teşvikte bulunmasını, kurslar açmasını, çocukların ilgi alanlarına göre sosyal etkinliklere yönlendirilmesini, eğitimcilerin profesyonel olmasını, etkinliklerin farklı okul türleri ve düzeylerine devam eden tüm çocuklara hitap etmesini talep etmişlerdir. Ayrıca bu konuda, sivil toplum örgütleriyle de işbirliği içinde olunması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Odak grup görüşmelerinde kamu okullarında görev yapan yöneticilere okul sonrası saatlerde çocukların devam ettikleri etkinliklerle ilgili önerileri sorulduğunda dikkate değer önerilerde bulunmuşlardır. Okul yöneticileri okul sonrası eğitim programlarının MEB tarafından açık yönergelerle yapılandırılması ve devlet eliyle desteklenmesi gerektiğini özellikle vurgulamışlardır. Dile getirilen görüşler merkezi bir programa ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Yöneticiler bu bağlamda, okul sonrası programların resmi okul programları dışında ayrıca devlet eliyle desteklenmesi, ikili öğretimin olmaması, okulların fiziki şartlarının iyileştirilmesi ve sınıf mevcutları ile şube sayılarının azaltılması gerekliliğini dile getirmişlerdir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Okul sonrası programlar öğrencilere okul saatlerinin dışında kendileri için tahsis edilmiş güvenli binalarda zaman geçirme, eğlenceli ve ilgi çekici etkinliklere katılma ve akademik başarılarını yükseltme fırsatları tanınmasına rağmen yapılan araştırmalar öğrencilerin kendilerine sunulan bu olanaklardan düzenli olarak yararlanmadıklarını göstermektedir (Kane, 2004). Ancak literatüre bakıldığında sadece bir çalışma (Goldstein, 1991) bu ilişkiyi doğrudan vurgulamaktadır (Jeffrey & Cooper, 2000). Çalışmada öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri alınmış, bu grupların okul sonrası etkinliklere katılıma zorlanan öğrencilerden beklentilerinin akademik olarak daha negatif, az olduğu vurgulanmıştır.

Okulların sosyo-ekonomik statüsüne bakılmaksızın çalışmaya katılan tüm okul yöneticileri okul sonrası eğitim programlarının faydalı olduğunu düşünmektedir. Yöneticiler, okul sonrası programların öğrencinin sosyal-akademik ve duygusal gelişimini desteklediğini, dolaylı olarak da okula aidiyet duygusunu ve veli katılımını artırdığını vurgulamaktadırlar.

Ancak, okul yöneticileri, okullarında yürütülen okul sonrası eğitim programlarının ayrıntılı bir programa sahip olmadığını, öğretmenlerin içerik ve haftalık öğrenme çıktılarını belirlediklerini açıklamışlardır. Okul yöneticileri okul dışında, vakıf, dernek ya da özel kurumlarca yürütülen okul sonrası eğitim programlarının yeterince denetlenmediğini düşünmektedirler ve bu eğitim programlarına kuşku ile yaklaşmaktadırlar. Bu durum, okul sonrası eğitim programları için yazılı bir eğitim programı geliştirilmediğini, uygulamaların sadece öğrenme çıktılarına dayalı etkinlikler şeklinde düzenlendiğini göstermektedir. Oysaki okul dışı eğitim programlarının tamamının okul programları gibi hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğelerinden oluşan, yazılı bir eğitim programına sahip olması ve bu programların uzmanlar tarafından yürütülerek, denetime de açık olması gerekmektedir. Damon ve Gregory (2003) okul sonrası eğitim programlarının alan uzmanları, uygulayıcılar, anne-babalar ve gençler tarafından işbirliği içinde planlanması gerektiğini belirtmektedir.

Okul yöneticilerine göre alt sosyo-ekonomik statüdeki okullar okul sonrası eğitim programları açısından oldukça zayıftır. Orta-SED, üst SED okulları ve özel okullarda ise fırsat ve olanak oldukça fazladır. Bu durum kamusal eğitim ve özel okullar arasındaki fırsat eşitsizliğine işaret etmektedir. Bu etkinliklerle fırsat eşitsizliğinin azaltılabileceğini düşünen veliler, bu tür etkinliklerin uygulanma sürelerinin arttırılmasının beklentisindedirler. Kursların sayı, süre ve nitelik açısından yeterli olmadığını, okulların kendi bünyesinden başka İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından da ek programların açılmasını önermişlerdir. Bu önerinin altında yatan programlardaki uygulamaların beklentilerini karşılamaması olabilir.

Okul yöneticilerine benzer bir şekilde veliler de farklı okul türleri arasındaki uygulama farklılıklarına dikkati çekerek özel okulların sosyal etkinlikler açısından daha zengin olduğu ifade etmişler, devlet okullarının da benzer şekillerde zenginleştirilmesi ve bu tür kursların ciddi biçimde denetlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu velilerin büyük çoğunluğu çocuklarının okul çevrelerinde ve kendi sosyal çevrelerinde belirgin bir şekilde aktif olmayı seven ya da tam tersi kendileri aktif olmadıkları için çocuklarının aynı durumda olmalarını istemeyenlerdir. Bu özellikleriyle bağlantılı olarak çocuklarını sosyal açıdan yetersiz görmekte-dirler.

Veliler okul sonrası sanatsal ve sportif eğitim programlarının, güvenli bir ergenlik dönemi geçirmede, internet bağımlılığından uzak kalmada, akademik başarının artmasında, çocuğun akademik alan dışında da gelişmesini sağlamada önemli katkıların olduğunu belirtmektedirler.

Bu görüşleri destekleyen bir şekilde Scales, Benson, Leffert, ve Blyth (2000), okul sonrası eğitim programlarının gençlerin yetişkinliğe geçiş döneminde daha sorumlu bireyler olmasını sağladığını, beceri temelli eğitim programlarının okul yaşamında hem zihinsel hem de fiziksel gelişimlerini olumlu yönde etkilediğini vurgulamışlardır.

Ayrıca, çocukların farklı zamanda ya da ortamda okul sonrası etkinliklere katılabilecekleri, önemli olanın belli bir program ve düzenin olması, çocuklarda var olan yeteneklerin keşfedilmesinin eğitim sürecine dahil edilmesi, kursların kalabalık olmaması, okul takımları oluşturulması ve her bir eğitim programı için uzman eğitimcilerin olması gerektiği belirtilmiştir. Bütün bu istekler, bu etkinliklerdeki başarının aynı zamanda akademik başarıyı da olumlu bir şekilde etkileyeceğine olan inançla da örtüşmektedir.

Çocuklarının okul sonrası saatlerde katıldıkları etkinliklerde daha başarılı olduklarını ileri süren veliler, bu tür etkinliklerde sınıfların okuldaki sınıflara göre daha az kalabalık olduğunu ya da birebir çalıştıklarını, bunun da başarıyı arttırdığını düşünmektedirler. Ayrıca çocukların bu etkinliklere daha fazla zaman ayırdıkları, çünkü genelde bu etkinliklerin uygulanmasında akademik deneyimlerden daha fazla olumlu dönütler aldıkları, bu durumun da onları bu etkinliklere bağladığı gibi deneyimsel çıkarımlar da dile getirilmiştir. Bu etkinliklerin okuldaki derslerle paralel gitmesi durumunda çok daha yararlı olabileceği, etütlerde okuldan farklı bir şey öğretilmediği, konu tekrarı yapıldığı ve pekiştirme yaptıkları vurgulanmıştır. Ebeveynler çocuklarının okulda akademik çalışma için geçirdikleri zamanla kıyaslandığında okul sonrası etkinliklerde daha mutlu olduklarının farkında olduklarını belirtmişlerdir. Lauer ve ark. (2006) bu mutluluğun akademik alanda olumlu etki yaptığını bildirmişlerdir. Lauer ve arkadaşları (2006) tarafından yapılan meta-analizde okul sonrası eğitim programlarının öğrencilerin okuma ve matematik başarıları üzerinde küçük fakat anlamlı düzeyde olumlu etkilerinin olduğu, bununla birlikte bu etkinin birebir okuma çalışmaları gibi özellikli programlarda daha belirgin olduğu ifade edilmiştir. Bu programların okul saatleri sonrasında veya yaz zamanında olmasının sonuçlarının etkililiği açısından bir fark göstermediği de vurgulanmıştır.

Ancak bazı veliler çocuklarının akademik başarılarının daha önemli olduğunu, hatta bu alanda başarılı olmazlarsa diğer alanlarda başarılı olmasının çok anlamlı ve etkili olmadığını düşünmektedirler. Neden ebeveynler çoğunlukla çocuklarının akademik başarısını duyuşsal ve psikomotor alandaki gelişimlerinden daha önemli görürler? Bu sorunun yanıtı velilerin çocuklarının eğitim sistemi ve dolayısıyla ekonomik sistemin içinde ezilmelerini istememeleridir. Halbuki okul sonrası eğitim programları; öğrenenlerin psikolojik, duygusal, bilişsel, moral gelişimine ve kimlik gelişimine destek olmaktadır (Damon ve Gregory, 2003).

Anne-baba ve okul yöneticilerinin görüşlerinin okul sonrası eğitim programlarının geliştirilme sürecine katkıları

Yönetici görüşlerinde kamu okulları ve özel okullar arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Kamu okullarında veli ve öğrencilerin, bazen de öğretmenlerin taleplerinin yöneticilere ulaşmasında sorun olabildiği ifade edilmiştir. Bu taleplere göre kurslar açılmaktadır. Bu uygulamalara dönük belli bir planlama ve denetim olmadığı dile getirilmiştir. Bu sebeple okul sonrası saatlerde uygulanmak üzere tam bir eğitim programı geliştirilmediği, kabaca kursun amacının ve haftalık amaçların belirlendiğini söylemişlerdir. Yani bu kurslarda çoğunlukla kazandırılacak davranışlar ve bunların hangi gelişim alanına, nasıl hitap ettiğini belirten bir program kullanılmamaktadır.

Ancak özel okullarda okul sonrası etkinliklerle ilgili öğretmen ve yöneticilerden oluşan bir eş güdüm ekibi ile kurs hedeflerinin belirlendiği, öğretmenlerin kurs içeriklerine ilişkin plan yaptıkları ve sürecin de izlendiği belirtilmiştir. Çalışma grubu içindeki iki özel okulun yöneticileri, akademik destek amacıyla yapılan etüt çalışmalarının (Türkçe, matematik ve İngilizce) dışındaki programların okulların genel merkezi tarafından kendilerine ulaştırıldığını vurgulamışlardır. Kamu okullarında ise kursların genel hedefi belli olmakla birlikte komisyon oluşturma, program geliştirme ve sistematik biçimde izleme çalışmalarının yapılmadığı görülmüştür.

Okul sonrası eğitim programlarının nasıl izlendiği ve değerlendirildiği sorulduğunda, kamu okulları ve özel okullar arasında farklılık olduğu dikkati çekmiştir. Özel okullar, öğrenci, veli,

öğretmen dönütlerini aldıklarını, süreci gözlemlediklerini, kursların hedefe ulaşım ulaşmadığını tartıştıklarını ifade etmişlerdir. Kamu okullarında sistematik bir izlemenin olmadığı, öznel gözlemler ve veli dönütlerinin dikkate alındığı belirlenmiştir. Okul sonrası eğitim programlarının hazırlanmasında bütün tarafların görüşlerinin dikkate alınmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Genel anlamda sosyo-ekonomik düzey değişkenine bakılmaksızın tüm okulların yöneticileri, okul sonrası eğitim etkinliklerinin olumlu katkıları getirdiğini belirtmişlerdir.

...Okul hayat olmalı. Onun için bizim okulda her türlü kültürel faaliyet, sportif faaliyet, sanatsal faaliyeti mutlak yapmamız lazım. (Y8)

Tabii ki bu olumluluk programlı ve kontrollü bir biçimde olduğunda bireye daha fazla katkı verebileceği düşünülmektedir.

Okul sonrası saatlerini evde geçirerek sıkılan çocukların devam edebilecekleri kursların birçoğuna ücretsiz ulaşılabilmesi, etkinliklere bütçe ayıramayan veliler için olumlu bir gelişmedir. Alanlarında başarılı olan ya da ilgili oldukları etkinlik alanlarında profesyonelleşmek isteyen çocuklar için ek bir bütçe ayrılması bazı veliler tarafından külfet olarak görülse de kabul edilmektedir. Bu kabullenişin arkasında çocuklarının ilgilendikleri alanda adından söz edilen, başarılı bir birey olmaları ve belki de hayatlarını buna dayalı olarak devam ettirmeleri beklentisi yatmaktadır.

Okul sonrası eğitim programları etkinliklerinin okul yöneticileri ve anne-babaların görüşlerine göre değerlendirildiği bu çalışmada, etkinliklerin çocukların çok yönlü gelişmelerini somut biçimde desteklediği ortaya çıkarılmıştır. Ancak sosyo-ekonomik statü farklılığından dolayı eşit fırsatlara maruz bırakılmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların gelişmesinde önemli fırsatlar olarak görülen bu program türlerinin sayıca yaygınlaştırılması, nitelik olarak geliştirilmesi ve etkinliklerin daha fazla çocuk için erişilebilir olması önemlidir. Etkinliklerin düzenli ve yazılı programlar haline getirilmesi ve uygulamaların denetlenmesi de gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve yerel yönetimlerin bu konuda koordinasyon ve eşgüdüm içinde olmaları programlara katılımın ve programların niteliğinin artmasına katkı vermesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Ö. (2011). Okul dışında farklı bir öğrenme ortamı olarak çocuk müzeleri. *Eğitim Bilim Toplum* 4 (14), 32-41.
- Bozak, A., Apaydın, Ç., & Demirtaş, H. (2012). Serbest etkinlik dersinin etkililiğinin denetmen, yönetici ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 11(2), 520-529.
- Casper, L. M., Hawkins, M., & O'Connell, M. (1994). *Who's minding the kids: Child care arrangements*. U.S. Bureau of the Census, Current Population Reports, 70-36. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Cengiz, C. & İnce, M. L. (2013). Farklı okul ortamlarındaki çocukların okul sonrası fiziksel aktivitelerde algıladıkları öz-yeterlilikleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 11(21), 135-147.
- Cosden M., Morrison, G., Albanese, A. L., & Marcias, S. (2001). When homework is not home work: After-school programs for homework assistance. *Educational Psychologist* 36(3), 211-221.
- Cosden, M., Morrison, G., Gutierrez, L. & Brown, M. (2004). The effects of homework programs and after-school on schol success. *Theory Into Practice* 43(3), 220-226.
- Damon, W. & Gregory, A. (2003). Bringing in a new era in the field of youth development. In R.M. Learner & P. L. Benson (Eds.), *Development assesses and asset-building communities: Implications for research, policy, and practice* (pp.47-64). New York: Kluwer Academic / Plenum Press.
- Ertas, H., Şen, A. & Parmaksızoğlu, A. (2011). Okul dışı bilimsel etkinliklerin 9. sınıf öğrencilerinin enerji konusunu günlük hayatla ilişkilendirme düzeyine etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 5(2), 178-198.
- Özer, B., Gelen, İ. & Öcal, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin boş zaman değerlendirme alışkanlıklarının günlük problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(12), 235-257.
- Gündoğdu, C., Nacar, E., & Karataş, Ö. (2011). Ders dışı etkinliklerin uygulamalarında okul müdürlerinin sorunları. *Sport Sciences* 6(1), 65-72.
- Halpern, R. (2002). A different kind of child development institution: The history of afterschool programs for low-income children. *Teachers College Record* 104(2), 178-211.

- Hartas, D. (2010). Survey research in education. In D. Hartas (Eds.) *Educational research and inquiry*. New York, NY: Continuum International Publishing Group.
- Kane, T. J. (2004). *The impact of after-school programs: Interpreting the results of four recent evaluations*. New York: W. T. Grant Foundation.
- Karademir, E. (2013). *Öğretmen ve öğretmen adaylarının fen ve teknoloji dersi kapsamında "okul dışı öğrenme etkinliklerini" gerçekleştirme amaçlarının planlanmış davranış teorisi yoluyla belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lauer, P. A., Akiba, M., Wilkerson, S. B., Apthorp, H. S., Snow, D. & Martin-Glenn, M. L. (2006). Out-of-school-time programs: A Meta-analysis of effects for at risk students. *Review of Educational Research* 76(2), 275-313.
- Lefstein, L. M., W. Kerewsky, E. A. Medrich & C. Frank. (1982). *3:00 to 6:00 p.m.: Young adolescents at home and in the community*. Carrboro: University of North Carolina at Chapel Hill, Center for Early Adolescence.
- Little Priscilla M.D., Wimer, C. & Weiss, H. B. (2007). After school programs in the 21st century: Their potential and what it takes to achieve it. An Issues and Opportunities in Out-of School Time Evaluation Research Brief from Harvard Family Research ([NCLS & Harvard Family Research Project Brief Series: ELO Research, Policy, and Practice No. 1](http://www.hfrp.org/publications-resources/browse-our-publications/after-school-programs-in-the-21st-century-their-potential-and-what-it-takes-to-achieve-it)). <http://www.hfrp.org/publications-resources/browse-our-publications/after-school-programs-in-the-21st-century-their-potential-and-what-it-takes-to-achieve-it>
- McHale, S.M., Crouter, A.C. & Tucker, C.J. (2001). Free-time activities in middle childhood: Links with adjustment in early adolescence. *Child Development* 72(6), 1764-1778.
- Pierce, K. M., Hamm, J. V., & Vandell, D. L. (1999). Experiences in after-school programs and children's adjustment in first-grade classrooms. *Child Development* 70(3), 756-767.
- Posner, J. K., & Vandell, D. L. (1999). After-school activities and the development of low-income urban children: A longitudinal study. *Developmental Psychology* 35(3), 868-879.
- Rosenthal, R. & Vandell, D. L. (1996). Quality of care at school-aged child-care programs: Regulatable features, observed experiences, child perspectives, and parent perspectives, *Child Development* 67(5), 2434-2445.
- Sarı, M. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinin ders dışı etkinliklere katılımının incelenmesi. *Kuramsal Eğitim bilim Dergisi*, 5(1), 72-89.
- Scales, P. C., Benson, P. L., Leffert, N., & Blyth, D. A. (2000). Contribution of developmental assets to the prediction of thriving among adolescents. *Applied Developmental Science*, 4(1), 27-46.
- Shernoff, D. J. & Vandell, D. L. (2007). Engagement in after-school program activities: Quality of experience from the perspective of participants. *Journal of Youth and Adolescence* 36(7), 891-903.
- Şahin, A., Ayar, M. C., & Adıgüzel, T. (2014). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik içerikli okul sonrası etkinlikler ve öğrenciler üzerindeki etkileri. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(1), 297-322.
- Tatar, N., & Bağrıyanık, K. E. (2012). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin okul dışı eğitime yönelik görüşleri. *İlköğretim Online*, 11(4), 883-896.
- Van Matre, J. C., Valentine, C. & Cooper, H. (2000). Effects of students' after-school activities on teachers' academic expectancies. *Contemporary Educational Psychology*, 25(2), 167-183.
- Welsh, M. E., Russell, C. A., Williams, I., Reisner, E. R., & White, R. N. (2002). *Promoting learning and school attendance through after-school programs: student-level changes in educational performance across TASC's first three years*. Washington, DC: Policy Studies Associates.